

LJUSKRONAN FRÅN ÖSTRA RYDS KYRKA.

Av

SIGURD WALLIN.

Den guldglänsande karolinska barocken ger kanhända mer iögonfallande än flera andra tidsstilar det karaktäristiska för skaplynnnet hos sin tids människor. Det påträngande pompösa i stilens framträdande, ej minst som rumsinredningskonst, måste ha passat förträffligt som omramning till livet hos den segerdruckna generationen av karolinska slottsherrar. I en museal framställning av svensk kulturhistoria har därför denna stil pretention på att få göra sig bred och utveckla sin pompa under höga tak. Det fordras rymliga miljöskildrande utställningar för att kalla till liv ett eko från denna högröstade tid.

Det enstaka rumsinredningsföremål från denna stilepok, en ljuskrona (fig. 1), som här i korthet skall presenteras, skulle emellertid kunna framhållas som ett representativt stilprov på grund av flera dess för tidevarvet karaktäristiska egenskaper: en viss om den tongivande europeiska konsten påminnande säkerhet och elegans i uppbyggnaden, en viss fästlig effektfullhet, som briljerar åtminstone inför en flyktig granskning, och slutligen en viss surrogatmässig förenkling av materialet och medlen för nåendet av effekten, ej alltför okänd i svensk konstslöjdhistoria från denna period.

Den ifrågavarande ljuskronan är gjord av krederat och förgyllt trä med infällda spegelglas samt med beslag av försilvrat tenn.

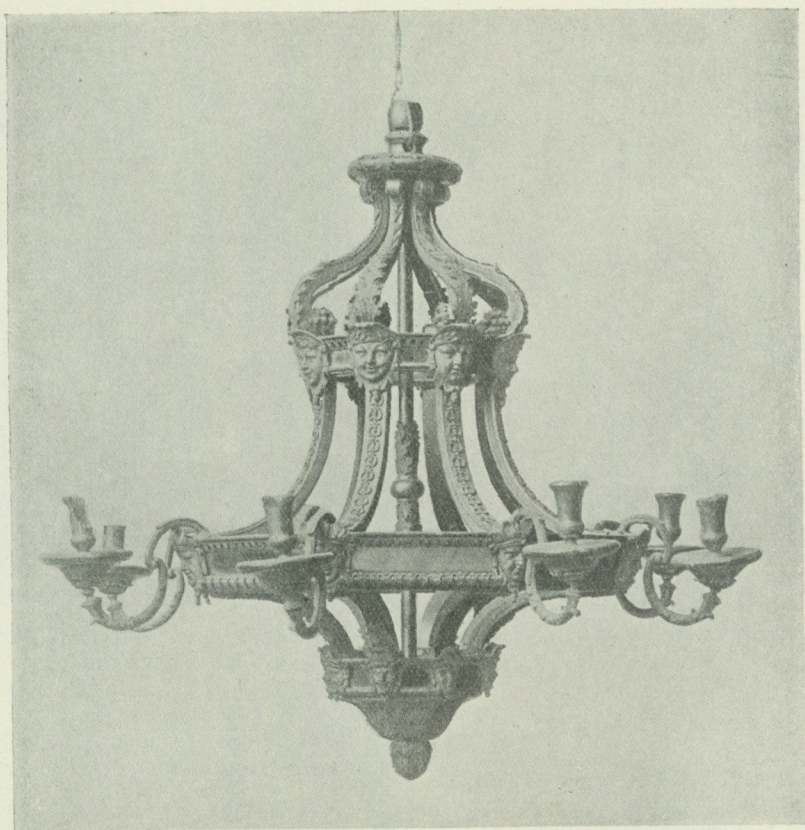

Fig. 1. Ljuskrona av förgyllt trä med infällda spegelglas och beslag av försilvrat tenn.
Från Östra Ryds kyrka, Uppland. Nord. M. nr 54,737.

Till Nordiska Museet kom hon år 1887 genom köp från Östra Ryds kyrka, Uppland.¹

Till sin uppbyggnad skiljer sig kronan rätt betydligt från mängden av de under perioden brukliga, och den karaktäriseras i motsats mot de flesta av dessa närmast av att dess former i långt högre grad äro lånade från arkitekturens — arkitekturdekorationens —

¹ Ljuskronan är i Nordiska Museets huvudliggare införd under inventarienumret 54,737. Köpet avslöts enligt Östra Ryds kyrkoråds protokoll den 21 augusti 1887 efter erhållet tillstånd av K. Maj:t. — Kronan är för närvarande utställd i rummet nr 52, sängkammaren från Ulfunda slott.

Fig. 2. Maskaron å ljuskronan fig. 1, översta kransen.

Fig. 3. Maskaron å ljuskronan fig. 1, mellersta kransen.

Fig. 4. Maskaron å ljuskronan fig. 1, nedersta kransen.

område. Stommen består av åttkantiga ramar, till sina former erinrande om bjälklag eller listverk i barockarkitekturen, sammanhållna av inåtböjda byglar och upptill av en krans S-formiga konsolarmar, som äro sammanförda kring den jämförelsevis smäckra mittstammens vulstformiga övre avslutning. Tyngden i kompositionen är förlagd till de horisontala delarna, ramarna, medan de stigande linjerna ge uttryck åt en lättare, fjädrande rörelse. Den konstruktiva stommen

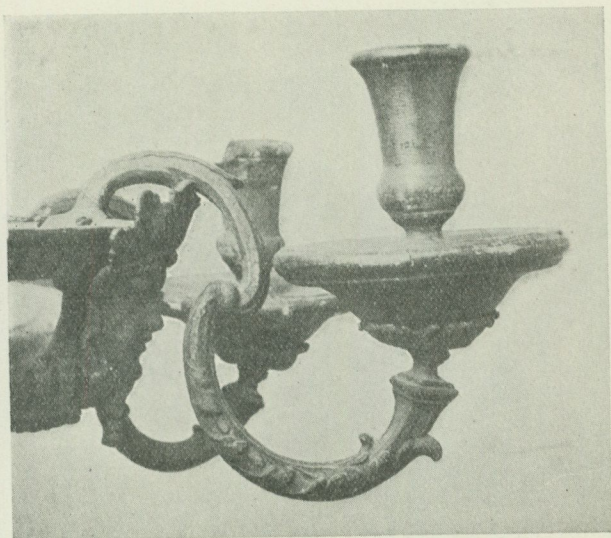

Fig. 5. Ljusarm & kronan fig. 1.

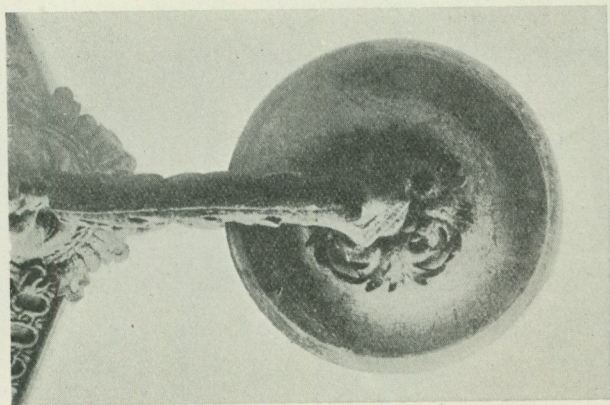
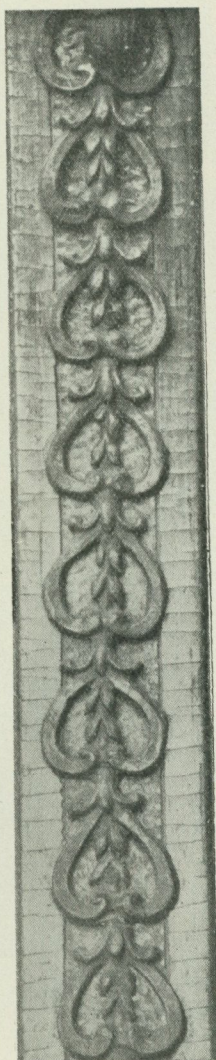

Fig. 6. Ljusarmen, sedd underifrån.

Fig. 7. Ornament å
ljuskronans byglar.

är utförd av trä belagt med kredering och polerad förgyllning samt de horisontala ramarnas plana ytor med spegelglas. Denna stomme är därefter beklädd med en ornamental dräkt i till större delen lätta

Fig. 8. Överdelen av ljuskronan fig. 1.

genombrutna former och utförd av försilvrat tenn. De mäst framträdande ornamentala elementen äro dels ljusarmarna, dels tre olika kransar av maskaroner, av vilka den mellersta radens tjäna som ansatser för ljusarmarna enligt för stilen karaktäristiskt recept. — Ljuskronans huvudmått äro följande: höjd 85 cm., diameter (med ljusarmarna) 90 cm., den större ramens diam. 62 cm.

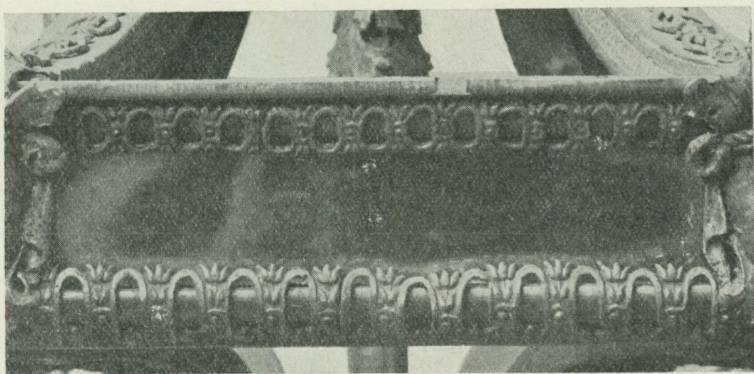

Fig. 9. Detalj från den större ramen å ljuskronan fig. 1.

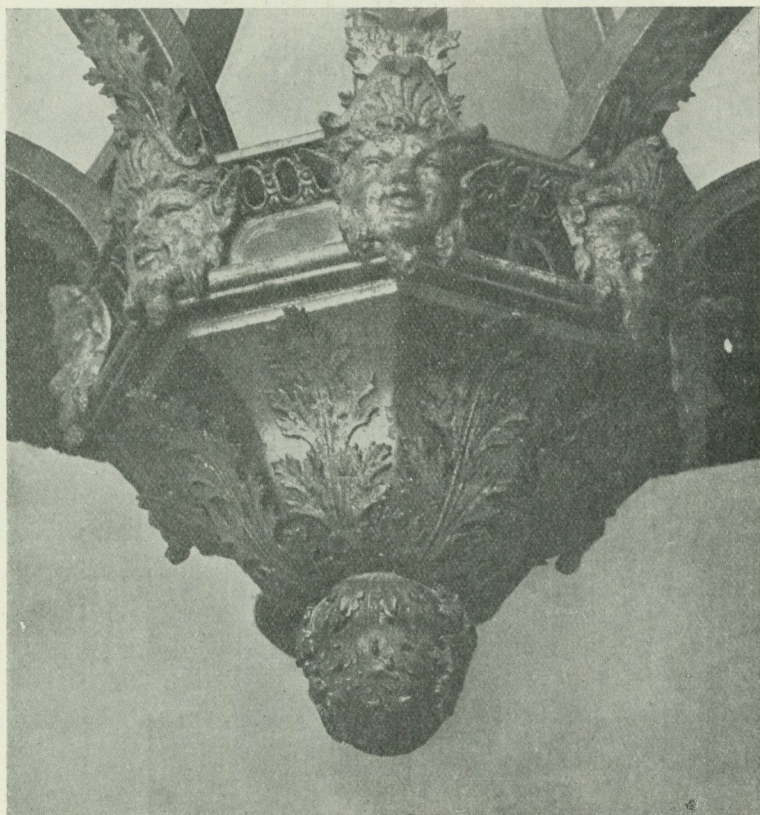

Fig. 10. Underdelen av ljuskronan fig. 1.

Fig. 11. Spegelöverstycke av spegelglas och förgyllt tenn.
 Detalj av pl. XV: 25 i Upmark, Möbler. Nord. M. nr 87,239.

För de ornamentala enskildheterna hänvisas till de här meddelade detaljbildningarna (fig. 2—10), genom vilka det väsentliga av formförrådet torde illustreras. Att stilen i det hela är fransk Louis XIV torde utan vidare vara klart, liksom att föremålet närmast bör hänföras till den av Nicodemus Tessin d. y. hit till vårt land inplanterade fasen av denna stil, som främst genom hans inflytande kom att odlas av alla konstnärer och konsthantverkare, som voro måna om att genom modärniteten hålla sig uppe i den allmänna konkurrensen. Kronans från det allmänt brukliga rätt avvikande form samt dess arkitektoniska hållning synes mig tyda på, att den kan vara gjord efter ritning av någon arkitekt i nära kontakt med de modärna förebilderna utifrån, kanske också att pjäsen komponerats för en viss arkitektonisk omgivning, väl då närmast en nyinredd slottsmässig interiör. För någon annan slags miljö kan den ej gärna vara tänkt.

Bland föremål, som till sin tillverkningsmetod äro besläktade med denna ljuskrona, erbjuder sig närmast till jämförelse den grupp av svenska speglar, av vilka några — säkerligen ett rätt stort antal — utgingo från den Prechtska verkstaden i Stockholm.¹ Representerativa prov på dessa finnas avbildade av Upmark i verket *Möbler i Nordiska Museet*, pl. XV.² Tekniken är nära nog densamma i ramarna till dessa speglar som i ljuskronan, med infällda spegelglas omramade av gjutna ornament av bly eller tenn, å speglarna i regel förgyllda. I ornamentikens detaljer finnes för övrigt rätt stor överensstämmelse, t. ex. å de här (fig. 11, 12) anförda detaljavybildningarna av spegeln Upmark pl. XV:25, där såväl de smala listverken som de åttablådiga rosetterna äro jämförbara med ljuskronans ornamentik (fig. 8, 9). Tillverkningen av dessa speglar sträckte sig över en ganska lång tidrymd, såväl Burchardt Prechts egen tid (död 1738) som hans söners. Karl XII:s bild å den här anförda spegeln utgör en begränsning bakåt i tiden om ock knappast framåt, men de tidigare typerna ha givetvis varit i bruk redan under Karl XI:s tid.

Om alltså teknik och tillverkningskvalitet gör, att man skulle vara böjd att placera ljuskronan i någon skulptur- och spegelrams-

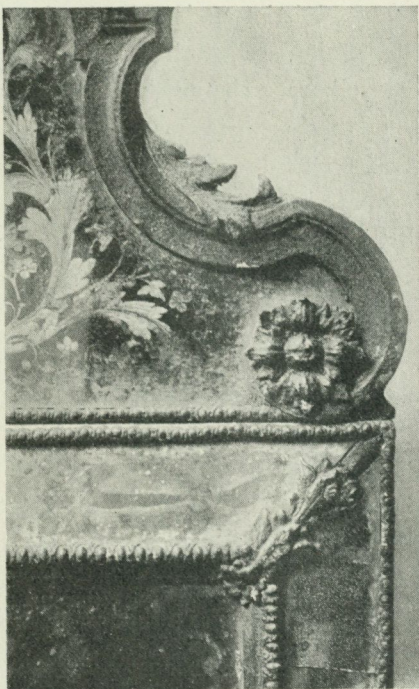

Fig. 12. Detalj av spegeln fig. 11.

¹ Se Johnny Roosval, *Hofbildhuggaren Burchardt Precht*; Sveriges Allmänna Konstförenings publikation XIV, Stockholm 1905, sid. 13 m. fl. ställen. — L. L(ooström), *Ett svenskt bosättningsmagasin för 150 år sedan*; Meddelanden från Svenska Slöjdföreningen år 1890, Stockholm 1890, sid. 74.

² Gustaf Upmark, *Möbler i afdelningen för de högre stånden*. (Nordiska Museet). Stockholm 1912—1913. Se den till pl. XV hörande texten sid. 20 ff.

verkstad i det under Tessins konstnärliga ledning stående karolinska Stockholm, så skall möjligen en jämförelse med något av Tessins omedelbara arbeten kunna ge en antydning om, huru nära intill den tongivande mästarens omgivning man kan ha rätt att sätta den här ifrågavarande pjäsen. I den tessinska slottsinredningen återfinnes besläktad ornamentstil i t. ex. Karl XI:s galleri, som delvis var färdigt redan före slottsbranden år 1697 och därefter återställdes och fullbordades. I marmorpilastrarnas bronsornering, gjuten 1699 av Hubault, sitta inkomponerade trearmade lampetter med armarna utgående från en kvinnomask, förträffliga prov på samma stil, varav vår krona är en avläggare i något enklare formbehandling.¹

Det karolinska gravkoret i Riddarholmskyrkan rymmer några praktpjäser av tessinsk barock, tennsarkofagerna för konung Karl XI och hans familj, något av det praktfullaste vi äga kvar av den konstslöjd, som framgick under Tessins egen personliga ledning, och samtidigt ett givande jämförelsematerial för vår ljuskronas inplacering i rätt sammanhang.² De karolinska sarkofagerna, gjorda för tre av de tidigt avlidna sönerna till Karl XI samt för drottningen och konungen, äro alla utförda av tenn och bestå av en konstruktiv stomme i jämförelsevis enkla stora former med släta ytor, helt försilvrade och därefter beklädd med en ytterligt rik dekoration av plastiska genombrutna ornament av gjutet och förgyllt tenn, som ger pjäserna en den rikaste barocka karaktär, allt efter mönster, som äro — ofta ganska omedelbart — inspirerade från den tongivande franska och italienska konsten, främst Bérain och Bernini. Den detaljjämförelse, som i förevarande fall erbjuder sig, gäller den rika förekomsten av spetsartat genombrutna bårdornament, som kläda de karolinska kistorna, och som återfinnas på ljuskronan i samma användning och dessutom även i samma färger, guld och silver, ehuru i omvänd ordning. Vissa ornament återkomma för övrigt identiskt lika, så t. ex. ornamentet å ljuskronans konkavt svängda

¹ John Böttiger, Stockholms slott, vägledning för besökande, Stockholm 1910, sid. 51.

² Jämför härom: Martin Olsson, Riddarholmskyrkan, konsthistoriska studier, Stockholm 1918, sid. 135 ff. samt pl. 60—67.

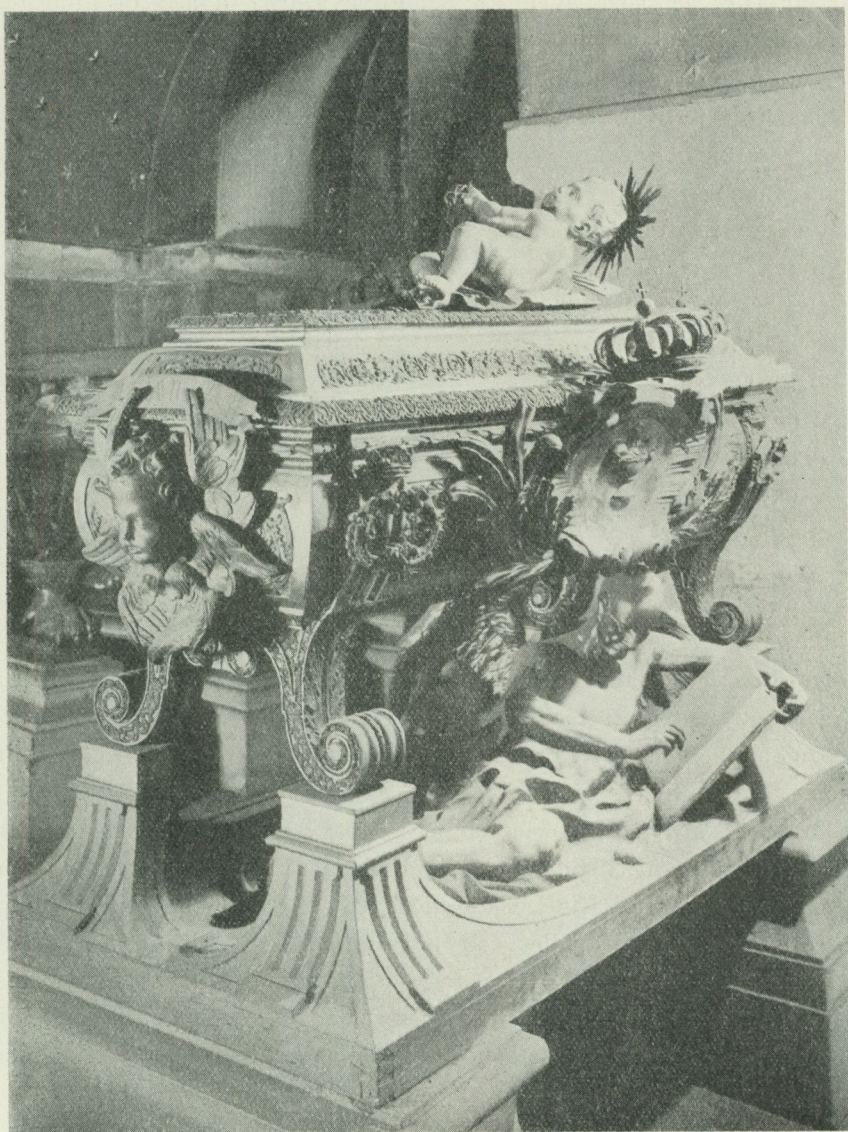

Fig. 13. Likkista av försilvrat tenn med ornament av förgyllt tenn. Gjord efter ritning av Nicodemus Tessin d. y. för prins Gustaf, Carl XI:s son, död 1685.
Karolinska gravkoret, Riddarholmskyrkan.

armar (fig. 7), som även är pålagt byglarna å alla de kungliga kronorna på de karolinska prinsarnas kistor. Dessa barnkistor visa dessutom, att stilen finnes här fullt utbildad redan på 1680-talet. Prins Gustaf, vars kista här är avbildad (fig. 13), avled år 1685. Överensstämmelserna i ornamentdetaljer bevisa naturligen ingalunda, att samma hand gjort ritningarna till de olika pjäserna, ej heller att dessa utförts i samma verkstad eller ens strängt taget vid samma tidpunkt; så pass gemensamt allmångods äro ornamentikens ingredienser i varje stil och ej minst i den ifrågavarande, och dessutom torde det ej vara ur vägen att ta i betraktande, att gjuttekniken kan ge en ökad livslängd åt former tack vare det, att gjutformarna äro hållbara och motståndskraftiga verkstadsingredienser, som kunna utöva tryck på produktionen, särskilt i fråga om tillfälliga enstaka beställningar.

Den slutsats, som emellertid med någorlunda sannolikhet bör kunna dragas ur de anställda jämförelserna, blir alltså den, att ljuskronan från Östra Ryd antagligast är tillverkad i någon stockholmsverkstad, säkert under det allmänna inflytandet av Tessins för våra konstförhållanden revolutionerande nya stil och snarast i tämligen nära kontakt med Tessins eget ritkontor, möjligen direkt för något av honom lett inredningsarbete. Tidpunkten för kronans tillkomst blir tidigast 1680-talet.

Kronans yttre historia har ej för närvarande kunnat följas tillbaka längre än till dess införlivande med Nordiska Museets samlingar, då Östra Ryds kyrkas arkiv ej synes innehålla några upplysningar om, huru eller när densamma blivit kyrkans egendom.¹ Östra Ryds kyrkas egenskap av sockenkyrka till Rydboholm samt Braheättens begravningskyrka har emellertid fört med sig, att kyrkans och gravkorets hela rika inventarium består av skänker från grevskapets sida, vadan det ej torde vara för djärvt att antaga, att även denna ljuskrona kommit till kyrkan på samma väg. Två möjligheter erbjuda sig då, nämligen antingen att kronan redan vid tillverkningen avsetts för kyrkan, eller ock att den skänkts dit

¹ Meddelat av arkitekten Sven Brandel, vilkens historik över Östra Ryds kyrka i verket Sveriges Kyrkor är under tryckning.

först på senare tid, då den ansetts olämplig eller överflödig på den plats, för vilken den tidigare tillverkats. Onekligen synes kronans karaktär tala för det senare alternativet, och att den från början avsetts för ett slottsrum på Rydboholm eller något annat i samma ägo varande palats. För närvarande måste denna sak dock stanna på de fria hypotesernas plan.

De ovan dragna slutsatserna rörande ljuskronans från Östra Ryd härkomst basera sig till en del på påståendet, att densamma ej tillhör någon av de under tidevarvet vanliga typerna, utan är ett föremål av en viss undantagskaraktär ehuru med klart stilsammanhang. Detta påstående kräver naturligen sitt bevis, om det dock ej kan vara motiverat att här anföra en hel översikt av de för tiden karaktäristiska typerna av ljuskronor. Det torde för ifrågasvarande ändamål vara tillfyllest att framdraga några exempel på kronor av de typer, med vilka vår närmast kan jämföras. Dessas relativt skiljaktiga karaktär får då utgöra ett indicium för riktigheten av påståendet här ovan. De besläktade typerna äro i allmänhet att söka bland kronor av brons och kanske närmast bland sådana, som pläga sammanföras kring den franske mästaren André-Charles Boulles namn.¹ Det utmärkande för uppbyggnaden av dessa kronor är, att den kraftigt byggda mittstammen är försedd med en starkt betonad ansvällning vid den punkt, där kransen av ljusarmar är fästad. Ofta får detta parti formen av en skiva, men blir däremot ej gärna som å vår träkrona en inuti öppen krans, utan snarare en bildning lik dennas nedersta parti. Bland samtida franska ornammentstick skulle kunna påminnas om ett dylikt av Daniel Marot framställande teckningar till åtta olika ljuskronor.² Havard avbildar en av dessa, den som mäst närmar sig vår krona, och förser den med underskriften: Lustre en bois doré.³ Dess mittparti är

¹ Jämför t. ex. tvänne i svenska statens ägo (K. Husgerådskammaren) varande kronor, avbildade i John Böttiger, Konstsamlingarna å de svenska kungliga slotten, del II, Stockholm 1900, pl. 120 och 121.

² Signerat »Marot jnuente et fecit avec Preuilege des États Generaux des Prouin-ces Vniés». Exemplar i Nationalmusei gravyrsamling.

³ Henry Havard, Dictionnaire de l'ameublement et de la décoration, tom III, fig. 361.

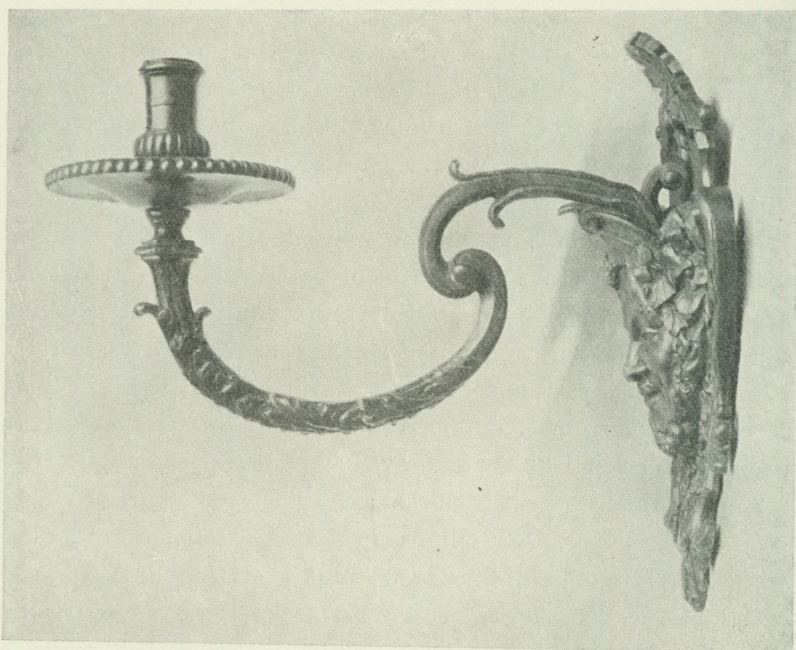

Fig. 14. Ljusarm av förgylld brons. Härads kyrka, Södermanland.
Strängnäsutställningen 1910, nr 468.

byggt i form av en skiva med raka sidor och förkroppade hörn, från vilka ljusarmarna utgå. Kronor av liknande karaktär finnas ock tecknade av Jean Bérain.¹

Vända vi oss till en sådan detalj som ljusarmarna, så finnas bland franska bronsarbeten från denna period en rikedom av nära motsvarigheter till vår kronas armar. Ett par appliquer av förgylld brons, vilka hamnat i den lilla landskyrkan Härad nära Strängnäs, kunna tjäna som exempel (fig. 14, 15).² För deras franska ursprung torde bl. a. arbetets kvalitet vara ett tillfyllestgörande bevis. En jämförelse med armarna å Östra Ryd-kronan (fig. 5) visar, att

¹ En serie stick signerade: M. Daigremont sculpsit. Exemplar i Nationalmusei gravyrsamling.

² Utställningen av äldre kyrklig konst från Strängnäs stift i Strängnäs 1910, katalogen nr 468.

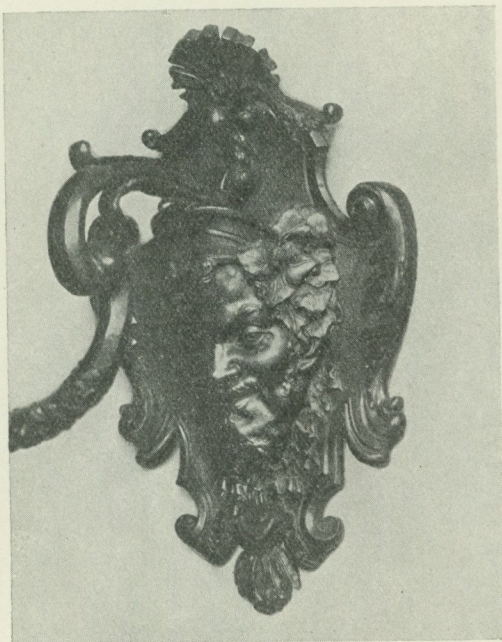

Fig. 15. Väggansatsen till ljusarmen fig. 14.

formerna äro desamma, men det mindre ädla materialet hos den senare och väl också en mindre säkert skolad hand ha medfört en viss kvalitativ olikhet.

En förminskad och förenklad form av de ovannämnda franska bronskronorna förekommer rätt mycket spridd i Sverige, och kan i detta sammanhang vara av intresse att omnämna, då både den relativt ymniga förekomsten och hela typens karaktär göra det troligt, att kronan är av svensk tillverkning. Som exempel avbildas här (fig. 17) ett exemplar av silver tillhörigt Odensala kyrka i Uppland.¹ I regel är materialet eljest försilvrad mässing. Kärnan i kompositionen är den sexkantiga skivan med starkt förkroppade hörn och med den breda horisontala kanten formad till en arkitekturmässig listprofil. Från hörnförkroppningarna utgå ljusarmarna.

¹ Jämför: Sveriges Kyrkor, Uppland, band IV, häfte 1, Erlinghundra härad, sid. 99 och fig. 87

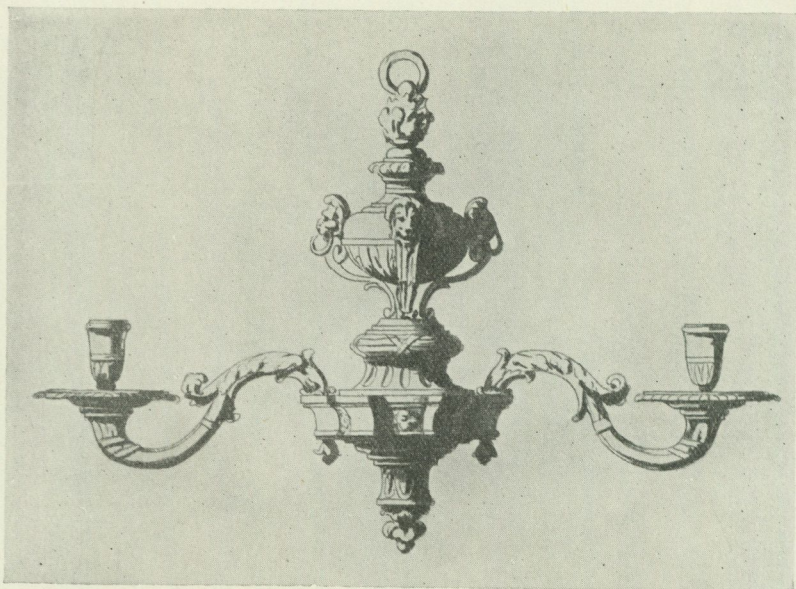

Fig. 16. Ritning till ljustakrona. Nationalmusei handteckningssamling, nr 862.

Mittstammen höjer sig ovan den utbredda skivan och bildar upptill en urna, vars liv och fot omslutas av tre konsolartade byglar, vilkas övre del prydes av en maskaron. Ur urnan fladdrar en eldslåga som översta krön. Ornamentiken består till största delen av tät kannelering, flätband samt stavknippen med korslindade band; dessutom förekomma enklare bladornament, t. ex. å ljusarmarna och nedre delen av ljuspiporna etc. Kronorna av denna typ äro ganska små, i regel omkr. 30 cm. höga. Odensalakronan mäter med den påhängda skölden 53 cm. Den är enligt inskriften å samma sköld förärad till kyrkan av greve Carl Eriksson Gyllenstierna till Steninge och hans grevinna Anna Maria Soop år 1723, grevens dödsår. Kronan är alltså en minnesgåva i anledning av dödsfallet och begravningen. — En alldeles lika silverljustakrona finnes i Västra Ny kyrka i Östergötland, bärande på sin sköld samma inskrift och alltså utgörande en gåva vid samma tillfälle.¹ — Samma ljustakrona gjord av försilvrad mässing förekommer som nämnt ej så sällsynt; som exempel

¹ Enligt inventarieförteckning uppgjord av fil. kand. Gustaf Munthe 1920.

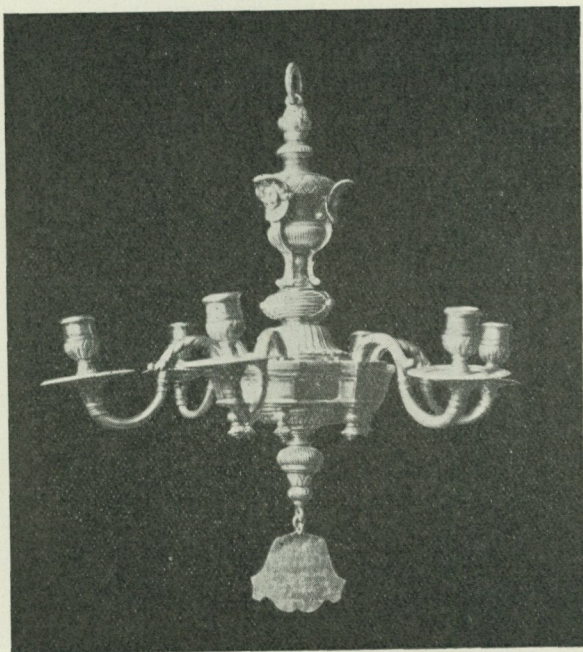

Fig. 17. Ljuskrona av silver, skänkt till Odensala kyrka, Uppland, 1723.
Sveriges Kyrkor, Uppland, IV, fig. 87.

kunna anföras dylika i kyrkorna Ekerö i Uppland, Härad i Södermanlad, Norra Strö i Skåne,¹ och By i Värmland² samt herrgården Thorönsborg i Östergötland³ och Kungliga Husgerådskammaren.

Rörande denna kronas tillverkning kan här intet påstående med bestämdhet göras. I Nationalmusei handteckningssamling finnas tre ritningar (nr 813, 814 och 862) till ljuskronor av närsläktad typ, av vilka särskilt en (fig. 16) på ett par avvikelser när är identisk med den här omtalade gruppen av kronor. Avvikelserna bestå i urnan med dess lejonmasker samt mittstammens nedre avslutning. När proveniensen av Nationalmusei handteckningar blir ingående studerad och desamma i möjligaste utsträckning bli bestämda i detta hänseende samt återförda till de samlingar de ursprungligen till-

¹ Teckning i Antikvariskt-topografiska arkivet i Statens Historiska Museum.

² Fotografi av docenten Helge Kjellin i Antikvariskt-topografiska arkivet.

³ Upmark i Svenska slott och herresäten, Östergötland, sid. 93, bild från matsalen.

hört, den tessinska etc., kunna troligen dessa ritningar ge en värdefull upplysning om de försilvrade kronornas konstnärliga ursprung här i Sverige. För närvarande kan knappast någon säker uppgift om de tre bladens proveniens vinnas ur befintliga inventarier. Vid en inventering ha teckningarna sammanställts med en post i Carl Gustaf Tessins egenhändiga katalog: »3 dessins pour des lustres d'argent», vid andra tillfällen tyckas de ha tillförts en bunt om 130 blad ritningar till bordssilver m. m. för Stockholms slott, förbundna med Hårlemans namn.